

Jana Španková: *Resocializácia odsúdených*

Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, 177 s.

Vězeňský svět je velmi specifickým prostředím, které svou nedostupností představuje pro badatele nepopsaný list papíru. Samotný vývoj vězeňského klimatu, je ovlivňován mnoha faktory, proto je nutné na život za vysokými zdmi věznic pohlížet v kontextu multidimenzionality. Tento argument dokládají různorodé pohledy jak zahraničních autorů (srovnej Michael Foucault, Donald Clemmer, Erving Goffman, Charles Logan, John Howard), tak autorů českého vězeňství (Kateřina Nedbálková, Lukáš Dirga a Jaroslava Hasmanová Marhánková), kteří v současné době patří do hrstky výzkumníků, kterým se podařilo realizovat kvalitativní výzkumy, vycházející přímo z podmínek nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody.

Autorce Janě Špankové se publikací *Resocializácia odsúdených* podařilo pomyslné prolomení dnes velmi složité dostupnosti vězeňského prostředí a realizace široce zaměřeného výzkumu v několika klíčových oblastech celého systému. Dokázala tak efektivně propojit kvalitativní zhodnocení tzv. „vězeňských škodlivin“ přímo očima vězněných osob a současně emocionální tendence blízkých členů rodin odsouzených. Přiblížila tak čtenářům komplexní exkurz do slovenského vězeňského systému očima vězňů, jejich rodin a personálu, neboť vychází z teze, že ve způsobu výkonu trestu odnětí svobody a jeho kvalitě, resp. kvalitě realizovaných programů s odsouzenými v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, se odráží stupeň kulturního vývoje a úrovně dané společnosti (s. 21).

Autorčinou ambicí byla snaha ukázat veřejnosti reálný obraz současného slovenského vězeňství tak, aby zpochybnula, jak sama uvádí, zkreslené informace o vězeňství (s. 7). O to se pokouší předem nastaveným metodologickým rámcem, ve kterém

propojuje teoreticky náročnou obsahovou analýzu dokumentů slovenské vězeňské služby (statistické ročenky a výroční zprávy) se souborem kvalitativních výzkumů s převládající formou rozhovorů či dotazníkových šetření ve vybraných slovenských káznicích (např. Leopoldov, Nitra-Chrenová, Trenčín, Sučany, Banská Bystrica, Želiezovce, Ilava, Košice aj.). Předmětem bádání jsou emocionální projevy uvězněných jedinců a následný vývoj rodinných (partnerských) vztahů po odsouzení.

Úvodní část publikace nabízí čtenářům rozsáhlou analýzu historických aspektů, které ovlivnily slovenský vězeňský systém. Prostřednictvím základních vývojových mezníků deklaruje autorka celosvětový vývoj především evropského vězeňství. Zmiňuje význam Johna Howarda (1777), resp. jeho publikaci *O anglických a zahraničních věznicích a žalářích*, kterou autorka vnímá jako jednu z průkopnických impulsů k řešení nelidských podmínek v tehdejších káznicích. Při transferu historických atributů do současnosti rozklíčovala autorka dva základní mezníky pro slovenský vězeňský systém, a to vznik Trestního zákona č. 117/1852, který začal rozlišovat trestné činy, přečiny a přestupky a zavedl pětistupňovou škálu diferenciacce odsouzených dle koncepce tzv. irského systému, čímž vznikla odsouzeným privilegia jako nárok na balíky, rozdílnou délku návštěvního kontaktu, množství obdržené korespondence či nákup osobních potřeb.

Přes uvedenou historickou bilanci vývoje slovenského vězeňství autorka přechází do charakteristiky novodobých podmínek a nastiňuje čtenářům, co vše podstupují odsouzení, kteří jsou umístěni do prostředí věznic. Důraz klade na omezování jejich občanských práv, čímž zahajuje diskuzi na téma negativních aspektů prizonicizace. Tento efekt spojuje s teoriemi E. Goffmana či D. Clemmery v jejich typologii postavení věznic. Zmiňuje zde tzv. usmrcování osobnosti (mortifikaci), kterou popisuje E. Goffman jako nucený a negativní

vliv totální instituce na změnu osobnosti jedince. Autorka navíc pečlivě rozpracovává tzv. „další vězeňské škodliviny“, což v její interpretaci jsou negativní jevy, vycházející z dlouhodobé uzavřenosti, absence heterosexuálních vztahů a z ní plynoucí sexuální frustrace, způsobující psychosociální změny jedince. Hlavní negativní vliv prostředí vidí v různých formách deprivace (fyzická, biologická, sensorická, sociálně-separační), se kterou, dle E. Goffmana, spojuje projevy regrese, rebelie, neformálního vůdcovství a následného vytlačení slabších až na okraj vězeňského společenství.

Jako netradiční, avšak velmi cenné, spatřuji bilanční výroky vycházející z analýzy negativních dopadů vězeňského prostředí na uvězněné, které představují nekompromisní kritiku neefektivního fungování a nesystémovosti vězeňského systému na Slovensku. Autorka uvádí, že trest vězení nesnižuje kriminalitu, uvěznění vyvolává recidivu, vězení tzv. vyrábí delikventy, podporuje hierarchizované prostředí již v podobě výchovy mladého delikventa a současně upozorňuje na katastrofální podmínky vytvářené pro další život po výkonu trestu, které fatálně odsuzují jedince k dalšímu páčání trestné činnosti, protože systém nechává rodiny delikventů tzv. „upadnout do bída“ (s. 31).

Část teoreticko-metodologických otázek zkoumání vězeňského systému, jak autorka nazývá první polovinu publikace, ukončuje shrnutím hlavních fází procesu dosahování účelu výkonu trestu odnětí svobody. Od základních principů odborného zacházení přechází k vysvětlení nástroje programu zacházení, který, jak uvádí, představuje cílevědomé, komplexní a strukturované působení na odsouzeného podle jeho osobnostních vlastností, odborných vědomostí a stupně vzdělání právě v souladu s účelem výkonu trestu (s. 57). Uvedenou problematiku efektivně dokládá přehledy ze statistik vězeňské služby za rok 2012 a čtenář tak získává detailní pře-

hled o struktuře vzdělanosti odsouzených či přehled o míře zaměstnanosti vězňů v jednotlivých věznicích, která se pohybuje od 38 % až po 100 %. Tento údaj navíc dokresluje průměrným hodinovým výdělkem odsouzených, který činí 0,72 Euro (s. 61). V rámci odborného zacházení zmiňuje počty udělovaných kázeňských odměn a počet uložených kázeňských trestů odsouzeným za období let 2002–2012 a konstatuje, že vývoj tohoto faktoru je přímo závislý na počtu odsouzených umístěných do výkonu trestu odnětí svobody, a zdůrazňuje, že současný trend preferuje spíše motivační prvky zacházení v podobě podmínečného propuštění či přecházení do mírnějšího typu věznice.

Metodologický rámec analytické části práce autorka založila na vyhodnocení 280 dotazníků doplněném o metody nestrukturovaných rozhovorů a pozorování odsouzených. Cíleně zjišťuje, jaké jsou subjektivní pocity a hodnotové orientace odsouzených v prostředí věznice, jak vnímají odsouzení možnost vzdělávání a pracovní aktivity, a současně chce poznat, jaké jsou nejčastější obavy odsouzených po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

V případě analýzy pocitů respondentů komparuje u odsouzených projevy jako smutek, bezpečí, zlost, strach, ztrátu sebevědomí, absenci rodiny či samotu, to vše vzhledem k délce trestu respondentů. Informaci o převládajících pocitech dokresluje i úryvky z dílčích rozhovorů s participanty. V návaznosti na uvedené výsledky výzkumu se autorka zabývá dalším významným aspektem, tedy udržením kontaktů s blízkými osobami. Výsledky ukazují, že uvězněním téměř 20 % odsouzených ztratilo partnerku (manželku), u 12 % došlo k narušení vztahů s dětmi, 11 % ztratilo kontakt s přáteli. Zajímavou vypovídající hodnotu předkládá posouzení nejdůležitějších priorit vězňů vzhledem k věku. Respondenti do 35 let v 90 % případů hodnotí jako nejdůležitější rodinu, v 85 % svobodu, ve věkové kategorii 36–45 roků

se k rodině přidávají děti a odsouzení v kategorii 46–55 let se přiklání ke svobodě (87 %) a bezpečí (82,6 %). Výsledky potvrzují, že u všech kategorií (svobodní, svobodní s partnerkou, rozvedení, ženatí) je upřednostňován kontakt s rodinou a následně pracovní zařazení a u odborného zacházení vzdělávání a pracovní činnosti vězňů. Ve výzkumu autorka dochází k závěru, že až 63 % respondentů, které oslovila, mělo zájem se vzdělávat, přičemž 85 % jich v době zpracování dotazníkového šetření disponovalo pouze základním vzděláním. Evidentní je pak preference výuky pomocí výpočetní techniky, dále organizovanými formami vzdělávání, jako jsou besedy či hry (s. 96).

Vyhodnocení vzdělávání autorka opět uzavírá kritikou, neboť se respondenti často vyjadřovali k procesu vzdělávání ve smyslu nesplněných očekávání, vzdělávání popisovali jako zsměšňující, navíc s nádechem nízké atraktivity bez známek motivace. Autorka tento fakt dokresluje zajímavým úryvkem odsouzeného z výzkumu autorky M. Justové (*Cisár je nahý*. Bratislava: Otto Németh 2005, s. 56): „Největší přínos je asi ten, že se mi zvýšilo vzdělání, co mi dalo pocit svobody a také výjimečnosti a mnozí nám to tady záviděli a dělali nám naschvály. To, že má vůbec někdo zájem o vzdělávání mluví, nám zvýšilo sebevědomí.“ (s. 85) Jako velmi přínosné pak autorka hodnotí dva projekty zaměřené na vzdělávání a drogovou problematiku. Krátce tak představuje projekt „Povedz droge – nie“ a „Cesta nádeje“ které byly garantovány z Protidrogového fondu a byly koncipovány jako preventivní protidrogová osvěta pro mladistvé.

Na analýzu stavu vzdělávání navazuje další výzkum vnímání pracovního zařazení u vězňů respondentů. Téměř 53 % odsouzených uvedlo spokojenost s prací ve věznicích, avšak s dílčí kritikou převládající nedobré atmosféry na pracovištích a charakteristická je nespokojenost s výší pracovní odměny.

Závěr publikace již představuje výhradně debata o budoucích vizích personálu věznic v prostředí odborného zacházení. Pedagogové, psychologové a sociální pracovníci se vyjadřovali v kontextu své pracovní náplně, jak hodnotí současnou úspěšnost v zacházení a jak podle nich dosáhnout neefektivnější integrace odsouzených zpět do společnosti.

Výsledek se nese v duchu lehkého pesimismu, neboť oslovený personál věznic hodnotil úspěšnost spíše vzhledem k osobnosti každého jedince. Vidí vyšší pravděpodobnost nápravy u pachatelů za nedbalostní trestné činy, a to pouze za předpokladu efektivního navázání na péči po propuštění. Při plnění programů zacházení zdůrazňují vysokou míru účelovosti ze strany odsouzených. Efektivita integrace zpět do společnosti je pak výrazně ovlivněna kvalitou zázemí, do kterého se odsouzený vrací, neboť absence podpory okolí výrazně zvyšuje pravděpodobnost recidivy.

Závěr publikace představuje souhrn navržených změn a doporučení pro zkoumanou oblast sestavených dle výpovědí odsouzených i personálu. Klíčové změny by dle autorky měly proběhnout v rámci homogenizace vnitřní diferenciace, rozřazováním dle motivace k polepšení vězňů, což povede ke zvýšení kvality odborného zacházení. Primární změnu představuje snížení vysokého počtu odsouzených na jednoho pedagoga a eliminace jeho administrativní vytíženosti. Existence skupin svěřených odsouzených přesahující 35 vězňů je zcela v rozporu se snahou o individuální přístup. Současně je nutné hledat zaměstnání vězňům osobám, jak v době pobytu ve vězení, tak v civilním životě. Významná je také atraktivita pracovního potenciálu odsouzených, kterou lze zvýšit prostřednictvím daňových úlev pro soukromé subjekty. Jako třetí významný impuls ke zvýšení kvality zacházení autorka zdůrazňuje intenzivní spolupráci s tzv. třetím sektorem, tedy s neziskovými organizacemi, které by zajistily odpovídající kon-

tinuitu mezi penitenčními a postpenitenční péčí. Všechna navržená opatření následně realizovat v dostatečně financovaném prostředí, které lze hledat nejen v mandatorních výdajích určených státním rozpočtem, ale také například ve fondech Evropské unie.

Kniha *Resocializácia odsúdených* představuje zdařilý průsečík deskripce procesu zacházení s vězněnými osobami ve výkonu trestu ve Slovenské republice a široké škály výzkumů přímo v podmínkách vězení. Je nutné ocenit originalitu a objem získaných dat přímo od uvězněných respondentů, neboť podmínky zkoumaného prostředí nejsou pro badatele příliš komfortní. Získaná data proto představují cennou základnu pro budoucí komparaci slovenského a českého vězénství, tedy systémů vycházejících z tzv. společné filosofie trestání, i s přihlédnutím k faktu, že podobné posouzení českého vězeňského systému a tak rozsáhlý výzkum bohužel žádná publikace dosud nenabízí.

Petr Juříček

Yanis Varoufakis: *Globální Minotaurus: Amerika, Evropa, krize a budoucnost globální ekonomiky*

Praha, Rybka Publishers 2013, 276 s.

Yanis Varoufakis se ve své knize *Globální Minotaurus* zabývá systémovými kořeny ekonomické krize z roku 2008. Propojuje v ní přitom své intelektuální a politické aspirace. Vykročuje totiž jednak za hranice ekonomického myšlení a své poznatky čerpá ze široké palety sociálních věd a zároveň sestupuje ze slonovinové věže akademické debaty a snaží se své čtenáře hledat především v řadách široké veřejnosti. Mnohohrstevnatá Varoufakisova analýza vychází z hlubokého porozumění vztahům mezi ekonomickými procesy, sociální realitou a politickým uspořádáním. Kniha tak představuje politickou ekonomii v tom nejlep-

ším slova smyslu. Jeho současné působení v roli ministra financí řecké vlády zase dokazuje v poslední době v sociálních vědách velmi vzácné odhodlání jít s „kůží na trh“ a přijmout za své myšlenky politickou odpovědnost.

Základní kostru knihy tvoří výklad krize z roku 2008. Ta podle něj není jen drobné zaškobrtnutí na cestě k prosperitě, ale katastrofa srovnatelná s velkou depresí. Je přesvědčen, že stejně jako nemohla ekonomika stát na těch samých základech po roce 1929, musí se i dnes od základu změnit. Abychom ale učinili správnou volbu, musíme nejprve pochopit, co se roku 2008 přihodilo. Podle Varoufakise běžná konvenční vysvětlení, která pracují s hypotézami o deregulaci ekonomiky, bezbřehé chamtivosti korporátního sektoru, financiazací ekonomiky, toxických finančních instrumentech, špatné makroekonomické politiky atd., sice obsahují část pravdy, nepojmenovávají však příčinu (viz také recenze P. Mezihoráka v tomto čísle). Představují totiž v jeho očích pouhé symptomy mnohem závažnější nemoci, která má co do činnosti s koncem globálního uspořádání, které se prosadilo po roce 1971, nebo chcete-li s úmrtím Globálního Minotaura.

Varoufakis vrhá nové světlo na poválečný vývoj. Jeho analýza je založena na studiu mezinárodního toku kapitálu. Ten je však zkoumán především v jeho společenských souvislostech. Kapitál zde neobíhá na základě abstraktních a jemu imanentních pravidel, je uváděn v pohyb konkrétními lidmi a Varoufakis se vždy snaží vykreslit jejich motivy. O krizi se často mluví jako o globálním fenoménu. To je však mylné označení, krize zasáhla totiž zejména rozvinuté země globálního severu. Varoufakis si to uvědomuje, a proto svou analýzu zužuje na Evropu, Japonsko a především na USA, které jako globální hegemon mají na globální uspořádání největší vliv.

V době od druhé světové války se střídaly zatím dva systémy globálního uspořádání. Základy prvního z nich byly